

פרשת נח

הרב זאב ויטמן

הבריאה החדשה

השני – הרקיע המבדיל בין מים למים – בוודאי שנתבטלה מכל וכל על ידי המבול, נמצא שכל מעשה ששת ימי בראשית נתבטל במבול, והעולם חזר לתוהו ובוהו.

כל הבריאה נמחתה מעל פני האדמה, ואף נח לא נשאר בארץ, אלא שייט לו בתיבה. כחונך בשעתו שלקחו א-להים אליו, נלקח אף נח מהארץ, והוא מתלווה כעת לרוח א-להים המרחפת כבראשונה על פני המים, על פני הארץ המכוסה במים, ששבה למצבה הראשוני בעת היותה תוהו ובוהו קודם לששת ימי בראשית.

יש להדגיש כי העובדה שבעת ההחלטה על מחיית העולם נאמר " וְנַחַם מִצָּאָן חֹן בְּעֵינֵי ה' " (בראשית ו, ח) והעובדה שנח נכנס לתיבה ולוקח איתו זכר ונקבה מכל מין מבעלי החיים איננה מחייבת לומר שהתוכנית המקורית הייתה למחות את החוטאים, ולהשאיר את נח בעולם כדי לקיים ממנו עולם חדש (כפי שאכן קרה לבסוף).

העובדה שנח מוצא חן בעיני ה' איננה מביאה לביטול ההחלטה למחות את העולם ולהשמדו כליל, וייתכן שכל הכניסה לתיבה לא הייתה על מנת לקיים מהנמצאים בתוכה את העולם מחדש, אלא רק על מנת להציל מהעונש שנגזר על העולם ועל החי כולו. ייתכן ונח הוכנס לתיבה שמשמרת בקרבה את זכר העולם שנמחה, ותיבה זו מהווה עבור נח עולם בזעיר אנפין, שבו הוא עתיד לבלות את שארית חייו. כך הייתה עשויה להסתיים ההיסטוריה האנושית על פני תבל כשהתיבה השטה על פני המים משמשת כמצבת זכרון לעולם המחוי.

ההחלטה על בריאת עולם חדשה

אם כן, העובדה שאנו חיים כיום על פני האדמה ושתיבת נח לא נשארה לרחף על פני המים עד עצם היום הזה אינה נובעת מכך שהקב"ה לא הוציא את תוכניתו המקורית אל הפועל. הקב"ה דווקא הוציא את תוכניתו לפועל, אלא שלאחר מכן החליט הקב"ה לשוב ולברוא עולם חדש, וכנראה שונה מקודמו.

החלטה מחודשת זו לברוא עולם חדש היא זו שגורמת לנו לטעות ולחשוב כאילו המבול לא מילא את ייעודו המקורי, או לטעות ולחשוב שהייעוד המקורי של המבול היה רק

"וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם"

מטרת המבול כפי שמתוארת בסוף פרשת בראשית הייתה למחות את החיים מעל פני האדמה, ולמעשה למחות את הבריאה כולה:

וַיִּנָּחֵם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם. (בראשית ו, ו-ז).

מטרתו של הקב"ה המבול איננה השמדת החוטאים והרשעים והשארית הצדיקים בעולם, אלא הוא ניחם ומתחרט על בריאת האדם, ולכן החלטתו היא למחות את האדם אשר ברא מעל פני האדמה – מחייה סופית ומוחלטת. פשטי הכתובים מעידים שהתוכנית המקורית הייתה להכחיד את מין האדם, ואת כל החיים מעל פני האדמה " כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם ". כל הבריאה בששת ימי בראשית נועדה להכין את העולם לבריאת האדם, ומכאן שמשמעות ההחלטה למחות את האדם היא החזרת העולם למצבו קודם ששת ימי בראשית, תוהו ובוהו.

לכאורה, היעד לא הושג, העולם לא נמחה, והאדם ממשיך לעמוד במרכזו. עלינו לשאול את עצמנו מדוע התוכנית המקורית לא יצאה אל הפועל, והקב"ה לא מחה את האדם מעל פני האדמה.

למרבה ההפתעה, הפסוקים מעידים שתוכניתו המקורית של הקב"ה כן התגשמה במלואה:

וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמַּחוּ מִן הָאָרֶץ וַיִּשְׁאֲרֶה אֶת נֹחַ וְאֶת אֶתוֹ בַּתֵּיבָה. (בראשית ז, כג).

ואמנם אם היינו עוצרים כאן את הקריאה, היינו מגלים שיש התאמה מלאה בין ההחלטה למחות את האדם מחיה גמורה ומוחלטת ובין הביצוע. היקום כולו נמחה והעולם חזר למצב הדומה להפליא למצבו קודם ששת ימי הבריאה בהיותו תוהו ובוהו. כמו בראשונה העולם מכוסה במים. בנוסף לכך, מהבטחת הקב"ה לאחר המבול "קִיץ וְחָרֵף יוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשָּׁבְתוּ" (בראשית ח, כב) מדייקים חכמינו שמה שנתבטל איננו רק הצמחים ובעלי החיים שנבראו ביום השלישי, החמישי והשישי, אלא גם היום והלילה והמאורות שנבראו ביום הראשון וביום הרביעי.¹ כיוון שמלאכת היום

* מאמר זה פורסם על ידי לפני 33 שנה ב"עלון שבות" 78 (כסלו תשמ"ב).

1 על פסוק זה כותב רש"י, שהמאורות, הכוכבים והמזלות שבתו כל ימות המבול, הם לא שימשו, ולא ניכר שום הבדל בין יום ובין לילה. מדבריו

שכרותו של נח

האמנם הצליחה הבריאה החדשה יותר מקודמתה? האם העולם החדש שנברא טוב וזך יותר מקודמו? לכאורה, התשובה שלילית. האדם חוזר ושב על קיאו. יצרו הרע של האדם שהביא להחלטה על המחיייה "וְכָל יֶצֶר מַחְשֶׁבֶת לְבוֹ רָק רָע כָּל הַיּוֹם" (בראשית ו, ה), נשאר גם לאחר המבול "רָע מִנְּעָרָיו" (שם ה, כא)⁴. ואכן מיד לאחר צאתו של נח מהתיבה שומעים אנו על שכרותו, התגלותו וחטאו של בנו. מאוחר יותר שומעים אנו על חטא דור הפלגה, ונראה כי דבר לא השתנה – האדם שב על קיאו וממשיך במרידתו.

אלא שדווקא פרשת שכרותו של נח, שנראית במבט ראשון כספיח שולי לסיפור המבול, מלמדת אותנו על ההבדל המהותי בין הבריאה הראשונה ובין הבריאה השנייה. מיד בתום הבריאה הראשונה אנו עדים לחטאו של האדם, ובדומה לכך, עדים אנו לחטאו של נח מיד בתום הבריאה השנייה. אולם, מה שנראה כדמיון חיצוני של חטא אכילה בראשונה וחטא שתיה בשנייה, מתגלה בעיון מעמיק יותר כשופך אור על החידוש שבבריאה השנייה שלאחר המבול ועל ההבדל בינה ובין הבריאה הראשונה.

נח, איש האדמה, חווה בריאה חדשה, ומחקה את אדם הראשון בניסיון לחזור לגן עדן. הוא נוטע כרם ושותה מפרי כרמו, ובכך הוא כביכול "מתקן" את אכילת אדם הראשון מעץ הדעת שבתוך הגן.⁵ אכילת אדם הראשון הקנתה לו את הדעת ואת יכולת ההבחנה בין טוב לרע, ואילו השתייה גורמת לנח לאבד את דעתו ואת יכולת ההבחנה בין טוב לרע. בניגוד לאדם, שממהר לכסות את ערוותו, הרי שנח שמאבד את יכולת ההבחנה מתגלה ערום באוהלו. החזרה לגן עדן שקודם החטא הושלמה. נח החזיר לכאורה את גלגלי ההיסטוריה אחורנית לימי אדם הראשון בעת היותו בגן עדן קודם לחטאו.⁶

והנה חם. שרואה את אביו הערום, מתפעל מהחזרה ל"גן עדן", וממהר לבשר על כך לאחיו. בניגוד לאחיהם הקטן, מבינים שם ויפת שחזרה זו איננה התקדמות, אלא נסיגה והידרדרות מסוכנת. שם ויפת מבינים שהעולם החדש, בניגוד למה שהיה בעולם הקדום, הותאם לאדם היודע להבחין בין טוב לרע, ובעולם החדש האדם "נברא" כשערוותו מכוסה. מה שהיה קודם טבעי וחיובי, "וַיְהִי

למחות את החוטאים ולהשאיר את העולם ואת הבריאה על מכונה ולהמשיכה מנח.

ההחלטה על בריאה חדשה זו רמוזה בהשוואה שאנו עדים לה בין סיפור בריאת העולם של אדם הראשון ובין סיפור ה"בריאה החדשה" של נח, כפי שנראה להלן.

הפסוק "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֹה" (בראשית ת, א) איננו מלמד על כך שמלכתחילה התוכנית הייתה להמשיך את העולם מנח וזרעו. משמעות הזכירה כאן איננה אלא החלטה חדשה שמחליט הקב"ה כעת לברוא עולם חדש עבור נח, ובדומה ל"וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רְחֵל" (שם ל, כב) או בדומה ל"וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מֵתּוֹךְ הַהֶפְכָּה" (שם יט, כט).

סדר הבריאה הראשונה היה אור ויום (ביום הראשון), ארץ (ביום השני), צומח (ביום השלישי), חי (בימים החמישי והשישי), ואדם (ביום השישי). אף עתה הארץ "נבראת" בראשונה כשהמים הולכים וחסרים ונראים ראשי ההרים, ומאוחר יותר מבשר העורב על כך שיבשה הארץ. לאחר מכן מביאה היונה את בשורת חידושו של הצומח, ורק לבסוף יוצאים בעלי החיים מהתיבה ודורכת כף רגלו של האדם על פני העולם המתוקן לו.⁷

כמו לאחר הבריאה הראשונה, גם לאחר הבריאה השנייה בעלי החיים והאדם זוכים לברכת "פָּרוּ וּרְבֹּו" (בראשית א, כח). שוב ניתנת לאדם הממשלה על בעלי החיים - "וַיְרַדּוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הַרְמִשִּׁית עַל הָאָרֶץ" (שם בסיום הבריאה הראשונה, "וַיִּמְרָאֲכֶם וַחֲתָכֶם וַיְהִי עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם" (שם ט, ב) בבריאה החדשה. העובדה שבעלי החיים והאדם זוכים לברכה זו כבראשונה, ושוב ניתנת לאדם הממשלה על בעלי החיים, מוכיחה אולי יותר מכל שמדובר בבריאה חדשה ואין היא המשך של קודמתה. אם מדובר באותו עולם הנמשך לאחר מחיית החוטאים - מה צורך יש בברכת פרו ורבו מחודשת ומה צורך שוב לתת לאדם את הממשלה על כל עולם החי?

היתר האכילה שבראשונה כלל תפריט צמחוני בלבד, מורחב כעת גם לגבי בעלי החיים, ובצד ההיתר הגבלה ואזהרה - "וּמִמֶּעַץ הַדֶּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ" (בראשית ב, יז) - בראשונה, ו" וְאֵף בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכַל" (שם ט, ד) בשנייה.⁸

4 קשה להבין כיצד יצרו הרע של האדם שהיווה סיבה למחיית העולם הופך כעת להיות סיבה להחלטה הפוכה שה' לא יוסיף להכות את האדם. נראה לפרש שהסיבה להחלטה שלא להוסיף לקלל ולהכות כל חי נעוצה בקרבנות שמקריב נח ובהרחת ריח הניחוח. על פי זה "כי" שבפסוקנו משמש בלשון אף על פי. לא אוסיף לקלל אף על פי שיצר לב האדם רע מנעוריו, וכמו "ולא נחם א-להים דרדף ארץ פלשתים כי קרוב הוא" - אף על פי שקרוב הוא.

5 יש המזהים במדרש את עץ הדעת עם הגפן, והדבר תורם להשוואה עם מעשהו של נח.

6 תיקונו של נח לחטא אדם הראשון רמוז כבר בתורה בשמו של נח "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לְאֹמֶר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יִדְּוֵנוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרְבָּה ה'" (בראשית ה, כט).

2 ייתכן כי גם בריאת היום השני מוזכרת "וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיֵנֵת תְּהוֹם וְאָרְבַּת הַשָּׁמַיִם", ואולי גם בריאת היום הראשון "בְּעֵשְׂרֵי בָּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רְאֵשֵׁי הַיָּמִים" שאף האור חזר להאיר את העולם.

3 עם תום בריאת בראשית הובעה נחת רוחו של ה' בכתוב "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד" (בראשית א, לא), ועל פי הסבר הרמב"ן משמעות נחת רוח זו היא החלטה על קיום העולם לנצח. ייתכן שבמקביל עדים אנו גם לאחר הבריאה השנייה לנחת רוחו של א-להים בעת הריחו את ריח הניחוח, נחת רוח שבעקבותיה מחליט הקב"ה "וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ לֹא אֶסֶף לְקַלַּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעֵבוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעָרָיו וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַפּוֹת אֶת כָּל חַי כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ וְרַע וְקָצֵר יִקְר וְחַם וְקִיץ וְחָרֵף וַיּוֹם וְלֵילָה לֹא יִשְׁבַּת" (שם ה, כא-כא).

וכתוצאה משתיית יין מתגלה ערוותו בהיותו במערה, וגם הפעם לעיני זרעו.⁸

אולם, בנות לוט מתעלות מעל דרגת חם. שלא כמו חם, שרואה בגילוי הערוה אידאל לשמו, בנות לוט מבקשות במעשיהן תועלת חיובית - לחיות זרע על פני האדמה.

וכאן אנו מגיעים להבדל היסודי והמרכזי בין נח ללוט. פעמיים חוזרת התורה ומדגישה – גם לאחר מעשה הבכירה וגם לאחר מעשה אחותה הצעירה – שלוט "לא ידע בשכבה ובקומה" (בראשית יט, לג ולה). זאת, בניגוד ברור וגמור לנח, עליו מעידה התורה "וידע את אשר עשה לו בנו הקטן" (שם ט, כד).

לוט נשאר לאחר הצלתו והוצאתו מסדום כפי שהיה קודם לכן. לא עלה בידו להבין את שנדרש ממנו בעקבות המאורעות שהתרחשו לנגד עיניו. הוא איננו רואה ואיננו מבין שהוצאת שתי בנותיו והפקרתן בידי אנשי סדום היא מעשה רע. הוא גם אינו יודע ואינו חש בכל רע גם עתה, כשנגלה לעיני בנותיו ושכב עמן. אמנם בשנתו ובשכרותו היה הדבר, אך חזקה שהדבר לא היה נעלם ממנו לו בנפשו היה הדבר ולו הכיר עד כמה רע המעשה לפני א-להים. נח אבי אבותיו יבוא ויוכיח, שידע את אשר עשה לו בנו הקטן בעת שנתו ושכרותו.

נח ניצל מהמבול והבין שנדרש שינוי מהעולם הקודם, ואילו לוט שנמלט מההפיכה נשאר כשהיה.⁹

אם כן, היקום כולו נמחה עקב השחתת דרכו, והבריאה החדשה נועדה לתקן את פגמי קודמתה. בריאה זו הותאמה ל"מידות" האדם שלאחר החטא, והאדם דורך לראשונה בעולם החדש כשהוא לבוש. עובדה זו מסמנת התקדמות ומפנה. האדם מבין שבעולם חדש זה גילוי הערוה ראוי לקללה ובכך יש סיכוי, שעולם זה יחזיק מעמד יותר מאשר קודמו.

⁸ לאור השוואה מדויקת זו בין פרשת המבול ופרשת השחתת סדום, נראה כי המדרש שמביא רש"י על הפסוק "ויסגר ה' בעדו" (בראשית ז, טז) – "הגן עליו שלא ישברוה" – קרוב לפשוטו של מקרא. הרעיון לקוח מפרשת לוט, שבה ההגנה הראשונה של ה' על לוט קודם להצלתו הייתה מאנשי עירו שנגשו לשבור הדלת, ומלאכי ה' הצילוה והביאו "את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרה".

⁹ יש לעיין גם בהשוואה עליה מדבר הרמב"ן בין פרשת לוט ואנשי סדום ובין פרשת פילגש בגבעה.

שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבשרו" (בראשית ב, כה), הופך בעולם החדש להיות מגונה ובלתי מקובל לחלוטין. הם מבינים שבעולם החדש אין מקום לגילוי הערוה, ויש לכסותה בדיוק כפי שעשה הקב"ה מיד לאחר חטא האדם בגן עדן.

נח שמבין את השינוי יודע את אשר עשה לו בנו הקטן. הוא מבין שבעולם החדש גילוי הערוה ראוי לגינוי והוא מקלל את בנו בקללה המזכירה את קללת האדם הראשון על ידי ה', אלא שהפעם על מעשה הפוך – אדם גרם לקניית יכולת ההבחנה בין טוב ורע ולכיסוי הערוה, ואילו חם רצה באיבוד יכולת ההבחנה בין טוב לרע ובגילוייה מחדש של הערוה. אדם מגיר זעה מאפו בעובדו את אדמתו, ואילו חם אף הוא כנראה יגיר זעה מאפו בהיותו עבד עבדים לאחיו. נח מבין שמעשה בנו הקטן ראוי לקללה, ואין לו כל מקום בעולם המחודש.

וכאן מתגלה השינוי שבין שני העולמות. הראוי לקללה בעולם בראשית זוכה כעת לברכה, ומה שהיה אידאל בעולם הקודם כיום מקולל. בעולם בראשית נברא האדם ערום, הלבשתו בכותנות עור לאחר חטאו לא הספיקה לבני הא-להים שקלקלו עם בנות האדם, והדבר הביא למחית האדם מעל פני הארץ כולה. לעומת זאת, בעולמו של נח נברא האדם כשהוא לבוש, ועל ידי כך למד האדם להכיר שראית הערוה בעולם זה הינה מעשה שלילי, מעשה שהביא בעבר את המבול ועל כן יש להזירו ולהרחיקו.

שכרותו של נח ושכרותו של לוט

להשלמת התמונה יש להשוות בין פרשתנו ובין סיפור לוט ובנותיו לאחר הפיכת סדום. תושבי סדום הם כנראה בני כנען "וכנען ילד את צידן בלרו ואת חת ואת היבוס ואת האמרי ואת הגרשי ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי ואת נפצו משפחות הכנעני. ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע" (בראשית י, טו-טז). בני כנען הולכים בדרכי אביהם "הוציאם אלינו ונדעה אתם" (שם יט, ה).⁷ הצעת לוט להוציא את שתי בנותיו תמורת אורחיו איננה מתקבלת על דעתם. הם מעדיפים גילוי ערוה לשמו, לא לשם החייאת זרע ולא לשם מילוי תאוותם. הם רואים בראיית הערוה ובגילוייה אידאל לשמו. ה' רואה כי רבה רעתם וכבדה חטאתם ומחליט לכלותם ולמחותם. המקום כולו הושחת – הערים, יושביהן ואף צמח האדמה. כמו במבול גם כאן "הומטרה" על כל ארץ הכיכר גופרית ואש מהשמיים – מבול מקומי של אש וגופרית תחת מבול של מים על העולם כולו, כפי שהיה בימי נח. רק לוט ומשפחתו זוכים להינצל בחמלת ה' עליו. וכנח אבי אבותיו, גם לוט משתכר מיד לאחר הצלתו,

⁷ טבעו זה של חם מתגלה בעמים שהם מזרע חם – מצרים וכנען – "כמעשה ארץ מצרים אשר ישתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו" (ויקרא יח, ג). זהו הפסוק הפותח את פרשת העריות בסוף פרשת אחרי מות בספר ויקרא.